

Krátký příspěvek si přirozeně nemůže klást za cíl ani jen vypočíst závažné problémy rozvoje naší společnosti, vyžadující angažovanou účast naší sociologie. Ostatně i v tomto směru je třeba docenit iniciativu Sociologického časopisu, že dává možnost vyjádřit se k orientaci této vědecké fronty v období přestavby naší společnosti širokému okruhu nejen sociologů, ale i představitelů praxe a jiných vědních oborů.

Závěrem bych ještě rád podtrhl význam myšlenky z projevu soudruha Jakeše, týkající se mladých pracovníků, neboť je vysoce aktuální i pro sociologii. Soudruh Jakeš vyslovil požadavek, „aby se vědecké práci v přírodních, technických i společenských vědách věnovali ti nejlepší absolventi vysokých škol“ (tamtéž). Dlouholetá pedagogická praxe v oborech sociologie a sociální psychologie na vysokých školách mi umožňuje konstatovat, že mladí posluchači mají značný zájem o tyto obory. A přesto nelze říci, že by příliv talentů na studium a poté i pro práci v této profesi byl vyřešen. Důvodů je celá řada a jejich rozbor by přesáhl rozsah tohoto příspěvku. Konstatujeme jen, že například dodnes není vyřešen statut podnikového sociologa. Snad by jednou měl být realizován i seriózní výzkum atraktivnosti společenských věd pro mladého pracovníka — a jedním z jeho oddílů by měl být i zájem o práci v oboru sociologie.

Náročnost požadavků praxe je vždy zárukou i urychlení rozvoje vědy. Všestranná angažovanost ve prospěch rozvoje socialistické společnosti je smyslem existence marxistické sociologie.

*Prof. RSDr. Jaroslav Kohout, DrSc.,
člen korespondent ČSAV
Vysoká škola ekonomická, Praha*

Úkoly a možnosti sociologického poznání

Diskuse k možnostem sociologického poznání může přinést podněty pro další práci tehdy, vyjdeme-li z reálného stavu jeho současného vývoje a podmínek, v nichž sociologové pracují. Celý vývoj, práce a výsledky všech společenských věd potvrzují, že tyto vědy a politická praxe tvoří spojené nádoby, že se nejen vzájemně ovlivňují, ale spoluvytvářejí systém podmínek svého rozvoje. Tak tomu bylo již na samém počátku intenzivního rozvoje marxisticko-leninské sociologie v šedesátých letech a tak je tomu i v současné etapě realizace politiky přestavby.

Na konci padesátých let v souvislosti se splněním úkolů budování základů socialistické společnosti, v etapě, kdy začala socialistická společnost fungovat na svých vlastních základech, bylo nezbytné posílit a zdokonalit připravenost subjektu řízení o hlubší poznání společenských procesů a o poznání specifického vlivu sociální sféry (sociální struktury vztahů, institucí apod.) na ekonomickou, politickou, ale i kulturní oblast. Z toho vyplývala objektivní potřeba sociologického zkoumání společenských procesů. Objektivní nezbytnost rozvoje sociologického poznání však u nás v krizovém období šedesátých let neprobíhala optimálně a krátkodobá intenzivní činnost sociologie byla poznamenána teoreticko-metodologickými deformacemi s výraznými politickými důsledky. Tuto situaci zhodnotil dokument *Vývoj, současný stav a úkoly společenských věd v Československé socialistické republice*, projednaný předsednictvem ÚV KSČ dne 3. 5. 1974.

Další práce na úseku rozvoje marxistické sociologie se v období sedmdesátých a osmdesátých let rozvinula v nové společenské situaci. Soustředila se na překonání teoretických a metodologických vlivů nemarxistických sociolo-

gických koncepcí na naši sociologii, na odstranění různých forem empirismu v sociologickém výzkumu, zdokonalení výzkumných nástrojů a na obnovení třídnosti v hodnocení stavu společenských jevů. Byly přitom využity všechny nemalé pozitivní zkušenosti i nahromaděné poznatky ze sociologické práce v šedesátých letech. Byla provedena řada nových rozsáhlých výzkumů významných společenských jevů, zejména v oblasti sociální struktury, životního způsobu, sociálního rozvoje a plánování pracovních kolektivů, ve výzkumu veřejného mínění a společenského vědomí. Na nových metodologických principech se rozvinulo rozsáhlé používání sociologických metod pro potřeby sociální analýzy v různých sférách společenského života. V podnikové a komunální sféře došlo k velmi užitečnému, i když k nerovnoměrnému, využívání sociologických rozborů a speciálních výzkumů. Výsledky tohoto poznání jsou prezentovány v odborných publikacích, využívány při zpracování koncepčních materiálů v různých oblastech činnosti decizní sféry.

Bylo rovněž získáno nemálo poznatků, jež byly nejen zajímavé, ale i užitečné pro praxi. V konfrontaci s aktuálními úkoly, jak je formuluje XVII. sjezd KSČ, však nejsou rozvoj sociologického bádání ani procesy přenosu poznatků této vědy do praxe na potřebné úrovni. Spolu s tím jde ruku v ruce přeceňování a zdůrazňování jen pozitivních stránek společenského vývoje, nedostatečné poznání rozporů a problémů, jež vznikají ve společnosti, což posiluje — většinou nezamýšlenou — abstraktnost a apologetičnost poznání. Výsledek je takový, že sociologie, stejně jako další vědní obory, nedostatečně plní iniciační a kriticky konstruktivní poslání. Ve světle rostoucích a nových potřeb společenské praxe v podmínkách realizace přestavby a strategie urychlení sociálního a ekonomického rozvoje vystupují nedostatky dosavadního vývoje velice ostře do popředí.

Zjišťujeme především existenci určitých bílých míst v sociologickém poznání společenských procesů. Jde například o otázky poznání podstatných sociálních souvislostí a zdrojů intenzifikačních procesů, o hlubší poznání vztahů mezi sociální a ekonomickou sférou. Významný je také problém zjišťování sociální efektivity všech opatření v oblasti ekonomiky. Potřebujeme rozšířit poznatky o vlivu sociálních faktorů na reálné fungování socialistických institucí, o sociálních zdrojích byrokratismu a možnostech jeho překonávání. Nedostatečné znalosti máme o reálném fungování politického systému socialistické společnosti ve vztahu k aktivitě jednotlivých sociálních subjektů. Je nezbytné přehodnotit poznatky o sociálně politické aktivitě tříd a sociálních skupin, odhalit její rozpornou stránku a exaktně poznat souvislosti této aktivity s reálnými potřebami a zájmy těchto sociálních subjektů; soustředit se na poznání sociální podmíněnosti vzniku a formování zájmů tříd a sociálních skupin a jejich politické vyžívání.

Dále je nutné prohloubit věcnost poznatků o zdrojích sociálně negativních jevů, zejména u mládeže, a hledat účinné mechanismy jejich společenské terapie. V této souvislosti přinést hlubší poznatky o povaze socializačních procesů v naší společnosti, o reálné síle výchovných faktorů a účinnosti výchovných soustav, o působení kulturní sféry, informačních procesů a nepřátelských dezinformací a propagandy.

Nedostatky jsou rovněž v poznání souvislostí společenského vědomí a reálného jednání lidí v celé jeho složitosti každodenního života. Je třeba přispět ke konkrétnosti poznatků o stavu společenského vědomí tříd a sociálních skupin a o reálném vlivu veřejného mínění na jednání lidí, hlouběji poznat obsah, rozpornost a dynamiku vědomí.

S problematikou bílých míst souvisí úroveň dosavadního sociologického poznání. Je často jen popisné, neproniká k odhalení hlubších příčinných souvis-

lostí, je nedostatečně syntetické, nevyúsťuje v návrhy na praktická řešení. V důsledku toho má sociologie, podle mého soudu, malý vliv na společenský život. Naše poznání zůstává většinou v zajetí odborných publikací, závěrečných zpráv, neproniká do společenského povědomí, nedostatečně ovlivňuje myšlenkové proudy v naší veřejnosti. Obtíže jsou i při využití sociologické informace pro společenské řízení. Ze sociologické publicistiky se téměř vytratil sociologický esej, forma, která může zaujmout širší veřejnost, donutit tak k zamýšlení, podnítit pozitivní myšlení a přístupy a formovat nezbytnou „sociologickou kulturu“ jako půdu pro respektování sociálních souvislostí ekonomických, technických, politických i dalších opatření. V dobrém úmyslu ukázat možnosti sociologie jsme v nedávné minulosti volili spíše abstraktní úvahy o specifice sociologického poznání, o jeho nenahraditelnosti pro praxi, psali jsme úvahy o vstupu sociologického poznání do praxe a produkovali nudné zprávy, jež vyvolávají úctu spíše neznámým jazykem a zdánlivou exaktností uváděných čísel. Nejde samozřejmě o to, nahradit odborné publikace jakousi odbornou beletrií, chci pouze upozornit, že jeden z problémů nedostatečného využívání již dosažených poznatků spočívá v malé připravenosti veřejnosti k sociologickému myšlení.

V současném období musí sociologie podle mého názoru zvýšit úroveň svých výpovědí o společnosti. To znamená nejen konstatovat, ale vysvětlovat, zdůvodňovat, hodnotit a na tomto základě hledat cesty k řešení nazrálých společenských problémů.

Úspěšnost řešení všech výše uvedených úkolů je podmíněna rozvojem vlastní sociologické teorie, ale také rozvojem dalších společenských věd. Je třeba hlouběji objasnit vztah sociologie k filozofii (historický materialismus), vědeckému komunismu, politické ekonomii, sociální psychologii, ale i k dalším disciplínám, jež se zabývají sociální tematikou (právo, pedagogika, aplikované ekonomiky apod.). Na tomto základě je třeba konkretizovat obecné teze historického materialismu a přispět tak k poznání dialektických souvislostí jednotlivých sfér společenského vývoje a k překonání jejich parciálního posuzování. V této souvislosti je nezbytné zvážit i skutečnost, že některé významné specifické sociologické disciplíny (např. sociologie práce, sociálně negativních jevů) nemají vlastní institucionální základnu a jejich výzkum je zajišťován spíše z pozic jiných věd. Je třeba plně docenit fakt, že rozvoj jednotlivých vědních oborů je nedílnou součástí rozvoje všech společenských věd a že je závislý na postojích a zájmu praxe o výsledky a zaměření jejich badatelské práce.

Rozvoj teorie se neobejde bez objasnění řady vážných teoreticko-metodologických otázek, jako je například pojetí vědeckých zákonů, podmínek a požadavků jejich definování a platnosti apod., jež jsou společné všem společenským vědám.

Pro teoretickou práci je rovněž nezbytné důsledněji využít a rozpracovat dějiny marxisticko-leninské sociologie, odkaz klasiků i novodobé práce sociologů socialistických zemí. Je třeba sledovat produkci nemarxistické sociologie. Včas kriticky reagovat na všechny nové doktríny a koncepce a současně využít všech podnětů, které se v oblasti nemarxistické sociologie objevují v souvislosti se studiem sociální sféry společnosti, a jejich přínosu pro řešení sociálních problémů.

V oblasti teorie, rozvoje vlastního vědního oboru, se neobejdeme bez zasvěcených monografických studií. Při veškerém oprávněném zdůrazňování významu praktického vyústění sociologické práce nelze nevidět, že každá věda vyžaduje současně určitý odstup od praxe, určitou relativní samostatnost. Tato možnost je dána především svébytností vědecké teorie. Je-li dostatečně roz-

vinuta teoretická práce oboru, nepodléhá věda tlaku praktikismu, nedopouští se tak snadno chyb a apologetiky, zachovává si možnost včasného kriticky konstruktivního pohledu. Odstup společenské vědy v oblasti teorie dává větší prostor pro hledání variant řešení společenských problémů. Takovýto odstup neznamená odtržení od praxe, ale docenění možností teoretického poznání, je to možnost pro systematický rozvoj a uplatňování racionality lidského rozumu.

K hlavním úkolům současné sociologie proto patří nejen intenzivní výzkum „bílých míst“ v společenskovědním poznání a hledání cest jeho efektivního využití v praxi, ale také rozvoj vlastního oboru sociologické teorie a metodologie. Tento požadavek má podle mého soudu obecnou povahu a vztahuje se na všechny společenskovědní obory.

Prof. ing. František Zich, DrSc.
Vysoká škola politická ÚV KSČ, Praha

K současným úkolům naší sociologie

Za trvale klíčovou a základní otázku rozvoje sociologie v socialistické společnosti považují její vztah k praxi. Marxistická teorie společnosti se z praktických potřeb zrodila a smysl její existence byl vždy dán především tím, jak dokázala na tyto potřeby odpovídat. Pokaždé, když se ve vývoji socialistické společnosti vztah sociologie k praxi z nejrůznějších důvodů oslaboval, mělo to negativní důsledky pro obě strany.

V dnešní době proto pokládám za zvlášť naléhavé pokusit se odpovědět na otázku, proč sociologie zatím neplní a nemůže plnit úkoly, jež by při přestavbě naší společnosti plnit měla, a jaké jsou základní podmínky úspěšného, smysluplného a kvalifikovaného vstupu sociologie do řešení naléhavých praktických problémů naší současnosti.

Odpověď na tyto otázky znamená zabývat se třemi skutečnostmi. Předně *společenskými podmínkami*, v nichž se naše sociologie vyvíjí a působí, za druhé *současným stavem marxisticko-leninské teorie a metodologie* jako obecného východiska sociologické práce, a za třetí *vnitřní situací samotné sociologie*.

Mezi podmínky úspěšného rozvoje sociologie patří na prvním místě příznivé a vhodné společenské klima. Na vytváření tohoto klimatu se musejí samozřejmě podílet sami sociologové, ovšem hlavní impuls musí vyjít od struktur, které práci v sociologii ideově řídí. Společnost, v níž převládá dogmatický názor, že všechny klíčové otázky společenského života byly jednou provždy vyřešeny, sociologii jako disciplínu, která ve společnosti vidí dynamický objekt a která tudíž sama musí podrobovat své teoretické závěry neustálé kritice, nepotřebuje. Vyjádřeno velmi lapidárně, nejde dnes o nic jiného než o prostý návrat k opravdové dialektice jako k nástroji revoluční kritiky daného stavu.

Ve jménu správné zásady, že hlavním posláním teorie je napomáhat pozitivním praktickým přeměnám, nelze fetišizovat požadavky jakékoli praxe. Sociologie přestává plnit nejvlastnější poslání, jaké v socialistické společnosti má, jestliže se přemění v pouhou oslavu existujících poměrů, jestliže je vmanévrována a nechá se vmanévrovat do role apologetiky dosaženého stupně vývoje. Nelze nevidět, že v praxi života socialistické společnosti jsou i konzervativní prvky, a je právě mimo jiné úkolem sociologie na ně poukazovat a odhalovat jejich zdroje a příčiny. Vztah mezi teorií a praxí je dialektický. V některých oblastech zaostává teorie za praxí, v jiných je tomu naopak. Jsem přesvědčen, že i za současného stavu naší sociologie je tato disciplína schopna dát smysluplné a spolehlivé návrhy a doporučení, jak některé dlouhodobé problémy naší společnosti řešit.

Druhou podmínkou úspěšného rozvoje sociologie je zbavit se krajně zjed-